ТРАДИЦИЯ И МОДЕРНОСТ В ТУРСКИЯ ТЕАТЪР: ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЦЕНИЧНИТЕ ФОРМИ И НОВИ ИЗРАЗНИ СРЕДСТВА В СЪВРЕМЕННОТО СЦЕНИЧНО ПРОСТРАНСТВО

Мехмед Билял Билял,
Магистър по „Театрално изкуство“

Резюме: *Настоящото изследване разглежда взаимодействието между традицията и модерността в развитието на турския театър, като поставя акцент върху възможностите за трансформация на традиционните сценични форми в контекста на съвременните художествени практики. Основният проблем е свързан с начина, по който исторически утвърдени театрални модели продължават да съществуват, да се преобразуват и да придобиват нови значения в съвременното сценично пространство.*

В изследването се разглеждат традиционни форми като театъра на сенките Карагьоз (Karagöz), площадния театър Орта оюн (Orta Oyunu) и разказваческото изкуство Меддах (Meddah). Проследяват се техните специфични изразни средства, особеностите на актьорското присъствие, импровизацията, взаимодействието с публиката и възможностите за съчетаването им със съвременни сценични подходи.

Специално внимание се отделя на тялото, движението, говоримото слово, физическата експресия и импровизацията като средства за преосмисляне на традиционното наследство. Разглежда се потенциалът на съвременния танц и физическия театър да създават нови сценични интерпретации, без да заличават културната памет, заложена в традиционните форми.

Основната теза е, че традицията не представлява затворена историческа система, а динамичен културен ресурс, който чрез взаимодействието си със съвременните сценични практики може да придобива нови художествени измерения.

Ключови думи: *турски театър, традиция, модерност, Карагьоз, Орта оюн, Меддах, съвременен театър, импровизация, физически театър, сценично движение.*

TRADITION AND MODERNITY IN TURKISH THEATRE: THE TRANSFORMATION OF STAGE FORMS AND NEW MEANS OF EXPRESSION IN THE CONTEMPORARY THEATRE SPACE

Mehmed Bilyal Bilyal
MA in Theatre Arts

Abstract: *This study examines the interplay between tradition and modernity in the development of Turkish theatre, focusing on the potential for transforming traditional theatrical forms within contemporary artistic practice. It considers how historically established theatrical models continue to exist, evolve, and acquire new meanings within the contemporary theatrical landscape.*

The study examines traditional forms such as Karagöz shadow theatre, Orta Oyunu street theatre, and the Meddah storytelling art. It traces their distinctive modes of expression, the characteristics of performers' presence, improvisation, audience interaction, and the possibilities for integrating these forms with contemporary theatrical approaches.

Particular attention is given to the body, movement, spoken language, physical expression, and improvisation as means of reinterpreting traditional heritage. The study explores the potential of contemporary dance and physical theatre to create new stage interpretations while preserving the cultural memory embedded in traditional forms.

The central thesis is that tradition is not a closed historical system but a dynamic cultural resource that, through interaction with contemporary stage practices, can assume new artistic dimensions.

Keywords: *Turkish theatre, tradition, modernity, Karagöz, Orta Oyun, Meddah, contemporary theatre, improvisation, physical theatre, stage movement*

1. Въведение

Взаимоотношението между традицията и модерността е един от съществените проблеми в развитието на сценичните изкуства. Промените в обществото, културните взаимодействия и новите художествени търсения непрекъснато поставят въпроса за мястото на традиционното наследство в съвременния културен живот.

Традицията често се възприема като съхранена форма от миналото, свързана с определени исторически, социални и културни обстоятелства. Подобно разбиране обаче не отчита нейната способност да се развива и да влиза в нови отношения със съвременността. В сценичните изкуства традиционните форми не просто се възпроизвеждат, а могат да бъдат интерпретирани, трансформирани и включвани в различни художествени структури.

Турският театър представлява особено интересен пример за подобно взаимодействие. Неговото развитие е свързано с богато наследство от устни, игрови, музикални и зрелищни практики, които формират специфичен сценичен език. Сред тях се открояват театърът на сенките Карагьоз, площадният театър Орта оюн и разказваческото изкуство Меддах.

Тези форми се отличават със специфично отношение към сценичното пространство, актьорското присъствие, импровизацията и зрителската аудитория. Те изграждат театрална комуникация, при която границата между изпълнител и зрител често остава подвижна.

Особено съществен е въпросът как тези особености могат да бъдат преоткрити в съвременния театър. Дали традицията трябва да бъде запазена единствено чрез възпроизвеждане на исторически установените модели, или може да се превърне в основа за нови сценични търсения?

Настоящата статия защитава позицията, че традицията и модерността не са противоположни художествени категории. Тяхното взаимодействие създава възможност за нови сценични форми, при които културната памет се съчетава със съвременните изразни средства.

2. Традиционните сценични форми в турския театър

Традиционният турски театър се развива чрез разнообразни форми на представление, свързани с градската култура, народните празници, публичните пространства и устната традиция.

Сред най-разпознаваемите представители на това наследство са Карагьоз, Орта оюн и Меддах.

2.1. Карагьоз – театърът на сенките

Карагьоз представлява традиционна форма на театър на сенките, при която изображенията на персонажите се движат зад осветен екран. Представлението се изгражда чрез взаимодействието между визуалния образ, гласа, музикалните елементи и диалога.

Характерна особеност е присъствието на контрастни персонажи, чиито взаимоотношения пораждат комични ситуации, социални наблюдения и критични внушения.

Значението на Карагьоз не се изчерпва с неговата специфична визуална техника. Съществена част от художественото му въздействие е свързана с начина, по който образът, словото и движението изграждат общ сценичен разказ.

В съвременен контекст тази форма може да бъде разглеждана като източник на идеи за мултимедийни представления, работа със силуети, визуални проекции и взаимодействие между живия изпълнител и технологичната среда.

Тук традиционният принцип не е необходимо да бъде възпроизведен буквално. Той може да бъде преосмислен чрез съвременни визуални и сценографски средства, като се запази основният механизъм на диалог между образа и зрителя.

2.2. Орта оюн – театърът на откритото пространство

Орта оюн е традиционна форма на турски театър, свързана с откритото игрово пространство и непосредственото взаимодействие между изпълнителите и публиката.

За разлика от сценичните модели, изградени върху строго разграничение между сцената и зрителната зала, тук пространството функционира като място за споделено театрално преживяване.

Актьорското присъствие, физическата изразност, комичните ситуации и импровизационните елементи изграждат специфичен модел на комуникация.

Именно тази особеност позволява да се направи връзка със съвременните форми на театър, които изследват пространството извън традиционната сценична рамка.

В съвременните сценични практики подобен подход може да намери отражение в театъра на открито, интерактивните представления, site-specific пърформансите и физическия театър.

Така пространството престава да бъде само място за представяне на действието и се превръща в активен участник в художествения процес.

2.3. Меддах – разказвачът като сценичен център

Меддах представлява традиционно разказваческо изкуство, при което един изпълнител изгражда множество персонажи и ситуации чрез глас, мимика, жест и телесно поведение.

Тази форма поставя в центъра личността на изпълнителя и неговата способност да преобразува разказа в непосредствено сценично преживяване.

Особено важна е връзката между говоримото слово и физическото присъствие. Гласът не функционира единствено като средство за предаване на информация, а като изразно средство, което създава образи, характери и емоционални състояния.

В този смисъл Меддах предлага възможност за съпоставка със съвременния моноспектакъл, театъра на разказването и сценичните форми, в които движението и словото изграждат единна художествена структура.

Традиционният разказвач може да бъде разглеждан не само като носител на определен сюжет, но и като изпълнител, който създава сценичната реалност чрез собственото си тяло и глас.

3. Традиция и модерност: процеси на сценична трансформация

Промените в турския театър са свързани с историческото взаимодействие между местните сценични традиции и западноевропейските театрални модели.

Особено важен е периодът на реформите през XIX век и последвалите процеси на модернизация, при които традиционните форми започват да съществуват в нови културни и институционални условия.

Промяната не трябва да се разглежда единствено като замяна на традиционния театър със западен сценичен модел. Тя представлява по-сложен процес на културно взаимодействие, при който възникват както загуби и прекъсвания, така и възможности за ново художествено развитие.

Бану Айтен Акън (2017) разглежда именно напрежението между традиционните турски театрални форми и процесите на западно ориентирана театрална модернизация. Авторката обръща внимание на трудностите, които възникват при приспособяването на Карагьоз, Меддах и Орта оюн към сценични модели, изградени върху различна организация на театралното пространство и комуникацията с публиката.

Този проблем поставя важен въпрос: когато една традиционна форма бъде пренесена в нова сценична среда, кои нейни характеристики трябва да бъдат запазени и кои могат да бъдат преобразувани?

Отговорът не може да бъде универсален. Всяка традиционна форма притежава собствена структура, културна памет и специфичен начин на комуникация. Затова нейното съвременно интерпретиране изисква не механично възпроизвеждане, а разбиране на принципите, върху които е изградена.

В този контекст особено интересен е анализът на Бурак Уруджу (2025), който разглежда съвременни турски сценични адаптации на Шекспир и присъствието на традиционни театрални елементи в тях. Изследването показва възможностите за взаимодействие между класически драматургични текстове и традиционни сценични естетики.

Това е пример за съвременно художествено мислене, при което традицията не се използва само като историческа препратка, а участва активно в изграждането на нов сценичен прочит.

Следователно модерността не означава непременно отказ от наследството. Тя може да представлява процес на неговото преосмисляне.

4. Тялото, движението и импровизацията като средства за обновяване на традицията

Една от най-значимите възможности за съвременна интерпретация на традиционните театрални форми се открива в областта на физическото присъствие на изпълнителя.

Тялото е основен носител на сценична информация. Чрез движение, жест, ритъм, мимика и пространствено поведение то може да изгражда образи и отношения, които не зависят изцяло от словесния текст.

Това позволява да се направи връзка между принципите на традиционния турски театър и съвременните практики на физическия театър и танцовото изкуство. В областта на танцовото изкуство „в своята практическа и педагогическа дейност, хореографите периодично се сблъскват с проблеми, свързани с (не)уеднаквената терминология в областта и поради тази причина“ (Божкова, В., 2020а:792) често възникват множество спорове в самите хореографи. Независимо от това трябва да отбележим, че „танцовото изкуство се развива върху основата на първообраза, съхранен, развит, променен и обогатен по пътя на една постепенна и естествена еволюция“ (Божкова, В., 2020б:1385), където във фокуса на развитието на танцовото произведение следва да се постави авторът - хореографът, който е поставен пред редица проблеми, тъй като от една страна трябва да се движи в границата на „традиционното“, а от друга произведението трябва да носи характеристиката на „новото“ актуално интерпретиране на танцовото произведение.

Особено важен е въпросът за импровизацията. В традиционните игрови форми непосредствената реакция, варирането на сценичната ситуация и взаимодействието с публиката могат да бъдат разглеждани като съществени механизми на театралната комуникация.

В съвременния танц и физическия театър импровизацията също предоставя възможност за създаване на движение в реално време, чрез реакцията на изпълнителя към партньора, пространството и конкретната сценична ситуация.

Тук могат да бъдат открити художествени съответствия, без да се приема, че традиционните турски форми и съвременните импровизационни техники са едно и също явление.

Контактната импровизация например предлага възможност за изследване на телесното взаимодействие, споделянето на тежестта и движението като форма на невербален диалог. Описанието на основните принципи, модели на контактната импровизация в съвременната хореография, както и основните начални стъпки при преподаването на танцовия театър и контактна импровизация са представяни от Силвина Владова (Владова, С. 2019а; Владова, С., 2019б).

В подобен сценичен контекст традиционният принцип на взаимодействие може да бъде преосмислен чрез нови физически и пространствени отношения, тъй като в „контактната импровизация, в която участват танцовата импровизация и импулсната импровизация, заедно постигат много повече възможности за изграждане съвременни танцови представления“ (Владова, С., 2021:126).

По този начин традицията може да бъде изследвана не само чрез историческите си персонажи и сюжети, но и чрез принципите на взаимодействие, които съдържа. Тъй

като значимостта на традиционната музикално-танцова култура се откроява най-напред при нейното описване и изследване по научен път (Владова, С., 2025а:224), и паралелно с това възниква и въпросът за нейното популяризиране чрез сценично представяне (Гаров, Г., 2018).

5. Говоримото слово и телесната експресия в съвременното сценично пространство

Важен аспект на съвременната сценична трансформация е взаимодействието между говоримото слово и движението.

При традиционните разказвачески форми гласът и тялото често функционират като взаимно допълващи се изразни средства. Тази особеност създава предпоставки за съпоставка със съвременния танцов театър, в който словото може да участва активно в изграждането на хореографската структура.

Силвина Владова (2025б) разглежда взаимодействието между слово и движение като възможност за разширяване на изразните средства в танцовия театър. В изследването си авторката обръща внимание на връзката между гласа, телесната експресия и сценичното присъствие. А в друго свое изследване авторката се спира и върху разглеждането и представянето на моделите за структуриране, отличителни черти и начин на изграждане на танцовия театър (Владова, С., 2019в).

Тази постановка е особено приложима при анализа на традиционното турско разказваческо изкуство. При Меддах словото не съществува отделно от изпълнителя, а се превръща в част от цялостното му сценично поведение.

В съвременната сценична практика този принцип може да бъде развит чрез съчетаване на говор, движение, ритъм и импровизация.

Така се създава възможност за сценичен език, в който традиционният разказ не се възпроизвежда единствено чрез текст, а се превръща в телесно и пространствено преживяване.

6. Карикатурата, хуморът и социалната критика като възможности за съвременна интерпретация

Хуморът и преувеличението са важни изразни средства в редица традиционни сценични форми.

В турския театър комичните персонажи, контрастите в поведението и социалните наблюдения създават възможност за критическо отношение към обществените норми и човешките взаимоотношения.

Тези характеристики могат да бъдат съпоставени със съвременните сценични практики, които използват иронията, пародията и карикатурното преувеличение като средства за художествено въздействие.

В изследването си „Танцовата карикатура и нейното въздействие“ Владова (2025а) разглежда възможността карикатурният принцип да бъде използван при създаването на танцова хореография и сюжетен танцов етюд. Авторката обръща внимание на преувеличението, стилизацията и възможността чрез тях да се изграждат нови художествени образи.

Тази проблематика позволява да се постави въпросът за съвременното преосмисляне на комичните характеристики на традиционния театър.

Например характерни за Карагьоз и Орта оюн социални контрасти могат да бъдат интерпретирани чрез съвременни двигателни средства, пластически преувеличения и физическа комедия.

В този процес карикатурата не е просто средство за забавление. Тя може да се превърне в инструмент за критическо осмисляне на съвременните обществени отношения.

По този начин традиционният комичен принцип придобива нова сценична функция, без да губи връзката си с културната памет.

7. Традицията като жив културен ресурс в съвременното общество

Въпросът за съхраняването на традицията не трябва да бъде ограничаван единствено до нейното архивиране и историческо документиране.

Макар тези дейности да имат съществено значение, културното наследство продължава да съществува пълноценно и чрез неговото активно присъствие в съвременния художествен живот.

Традицията може да бъде съхранена не само чрез повторение, но и чрез творческа трансформация.

Това предполага разграничаване между същностните характеристики на дадена форма и конкретните исторически средства, чрез които тя се е проявявала.

В съвременния театър могат да бъдат запазени принципи като непосредственото взаимодействие с публиката, разказваческото присъствие, импровизационната свобода, комичният контраст и синтезът между слово и движение, като същевременно се използват нови сценографски, технологични и хореографски средства.

Тази перспектива позволява традиционното наследство да бъде разглеждано като активен участник в създаването на нови художествени форми.

Съвременният артист не е задължително да възпроизвежда миналото в неговата историческа цялост. Той може да влезе в диалог с него, да открие неговите устойчиви художествени принципи и да ги преведе на езика на съвременната сцена.

Именно в този процес се проявява способността на традицията да продължава да живее.

8. Заключение

Изследването на традиционните форми в турския театър показва, че тяхното значение не се ограничава до историческата им принадлежност. Карагьоз, Орта оюн и Меддах представляват различни модели на сценично общуване, които предлагат възможности за съвременно художествено преосмисляне.

Техните специфични особености – взаимодействието с публиката, импровизацията, телесната експресия, говоримото слово, хуморът и организацията на сценичното пространство – могат да бъдат съпоставени със съвременните практики на театъра на движението, танцовия театър и пърформанса.

Взаимодействието между традиция и модерност не трябва да се разбира като еднопосочен процес, при който новото заменя старото. То представлява динамична

връзка, в която историческото наследство може да бъде преоткривано и да придобива нови художествени значения.

Основният извод е, че традицията остава жива не само когато се съхранява в първоначалния си вид, но и когато продължава да вдъхновява нови сценични търсения.

В този смисъл съвременното сценично пространство може да се разглежда като място на среща между културната памет и художественото новаторство. Именно чрез тази среща традиционните форми получават възможност да продължат своето съществуване, като участват в създаването на нови изразни средства и нови начини за общуване с публиката.

Традицията не е минало, което трябва единствено да бъде съхранено. Тя е културен процес, който продължава да се развива чрез творческото взаимодействие със съвременността.

Използвана литература

1. Божкова, В. (2020а). Аспекти на възникване, формиране и развитие на терминологията на българската народна хореография. – В: Сборник доклади от Научно-практическа конференция, посветена на 80-годишнината от рождението на проф. д-р Георги Бижков – Образование и изкуства: Традиции и перспективи. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 788-795.
2. Божкова, В. (2020б). Танцовият фолклор от началото на XX век до сформирането на професионалните фолклорни ансамбли, – In: KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 43 № 6, Skopje, s. 1349-1354. https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/499/498
3. Владова, С. (2025а). Танцовата карикатура и нейното въздействие. E-Journal VFU, бр. 23, с. 222–228. https://doi.org/10.53606/evfu.23.222-228
4. Владова, С., (2025б). Говоримото слово – провокация за нови изразни средства в танцовия театър. В: Изкуство и контекст. Сборник с доклади от VIII Младежка научна конференция, София, 2025, с. 104–112. https://artstudies.bg/books/part4/izkutsvo-kotekst_2025.pdf
5. Владова, С., (2021). Контактна импровизация. Поява и структуриране. III Международна научна конференция „Наука, образование и иновации в областта на изкуството“ АМТИИ-Пловдив, ISSN 2738-8956 (Print), ISSN 2738-8964 (Online) https://www.artacademyplovdiv.com/amtii/Konferencii/MNK%20Nauka%20obrazovanie%20inovacii%202022%202%20(Temp).pdf
6. Владова, С. (2019а). Контактната импровизация. Принципи, модели, повлиявания в съвременната хореография. – В: Изкуствоведски четения, Ново изкуство, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 9.04.2019
7. Владова, С. (2019б). Начални стъпки при преподаването на танцов театър и контактна импровизация. Пета балканска научна конференция Наука - образование - изкуство през 21-ви век, организирана от Съюз на учените в България, Благоевград, 26.09.2019., ISSN 1313 – 5236

8. Владова, С. (2019в). Модели за структуриране, отличителни черти и начин на изграждане на танцовия театър. - В: Изкуствоведски четения, Ново изкуство, 2019, Институт за изследване на изкуствата, БАН, Print ISSN: 1313-2342
9. Гаров, Г., (2018). Хореографски структури и фолклорен танц (Някои аспекти в творчеството на фолклорните ансамбли), достъпна на https://ejournal.vfu.bg/pdfs/horeografiqgeorgi.pdf
10. Akın, B. A. (2017). The Attempt of the Official Ideology to Secularize Theatre in Turkey Together with the Foundation of the Republic. Asian Research Journal of Arts & Social Sciences, 2(1), 1–8. https://doi.org/10.9734/ARJASS/2017/30515
11. Urucu, B. (2025). Transhistorical Dialogues: Recanonizing Shakespeare on the Contemporary Turkish Stage. Critical Stages, No. 32, December 2025.